

Marko Krstić¹

UDC 323.1:28
323.28:28
Stručni rad
Primljen: 07.09.2018.

DERADIKALIZACIJA ISLAMISTIČKIH EKSTREMISTA²

Delo Rabase i saradnika u okviru RAND-a³ sadrži procenu programa deradikalizacije islamističkih ekstremista širom sveta i naglašava potrebu fokusiranja na radikalne pojedince. Prema ovom izveštaju, napori da se stimuliše deradikalizacija mogu se, najefikasnije, sprovesti u ključnim ranim fazama, na primer, uticanjem na „strateški proračun“; uz mere koje dodatno povećavaju troškove ekstremističkim organizacijama i istovremeno dovode do podsticaja koji povećavaju koristi u procesima odvratanja ekstremista od terorizma. Dok je deradikalizacija zapravo proces modeliranja sopstvenih uverenja, razdvajanje je samo proces promene ponašanja tako što se pojedinac uzdržava od nasilja i povlači iz radikalne organizacije.

Mere za sprečavanje radikalizacije „ranjivih“ pojedinaca i rehabilitacija onih koji su već prihvatili islamistički ekstremizam, primenjene su u nekoliko zemalja Bliskog istoka, jugoistočne Azije i evropskih zemalja. Ova monografija opisuje i ocenjuje snage i slabosti ovih programa i predlaže korake koji se mogu preduzeti za promovisanje i ubrzanje procesa deradikalizacije. Ključno pitanje je: da li bi cilj ovih programa trebalo da bude razdvajanje ili deradikalizacija militantata? Razdvajanje podrazumeva promenu u ponašanju (tj. uzdržavanje od nasilja), ali ne i nužnu promenu verovanja. Osoba bi

¹ master pravnik; Ministarstvo unutrašnjih poslova, Policijska uprava u Šapcu, e-mail:marko.krstic.1982@gmail.com

² Angel Rabasa, Stacie L. Pettyjohn, Jeremy J. Ghez, Christopher Boucek (2011). Deradicalizing Islamist Extremists.

³ <https://www.rand.org>; prikaz knjige.

mogla izaći iz radikalne organizacije i uzdržati se od nasilja, ali, ipak, zadržati radikalni pogled na svet. Deradikalizacija je proces promene sistema verovanja pojedinaca, odbacivanje ekstremističke ideologije i prihvatanje *mejnstrim* vrednosti.

Autori smatraju da je deradikalizacija neophodna kako bi se trajno smanjila opasnost koju predstavljaju ovi pojedinci. Ako se militant isključi prvenstveno iz instrumentalnih razloga, kada se okolnosti promene, on može ponovo posegnuti za oružjem. Nasuprot tome, kada deradikalizacija prati odustajanje, stvaraju se dodatne barijere za recidivizam, štaviše, može doći i do preokreta. Kada se dovoljno egzaltiranih osoba odrekne radikalnog islamizma, ideologija, kao i organizacije koje je upražnjavaju, fatalno se diskredituju. Ukoliko se veći broj militantata odrekne ekstremizma, radikalne islamske organizacije će se suočiti s većim preprekama u privlačenju pristalica i simpatizera unutar muslimanske zajednice. Napuštanje islamističke grupe podrazumeva odbacivanje radikalne ideologije ili suštinskih delova te ideologije, posebno obaveza učestvovanja u oružanom sukobu. Sledi da, iako je militant sklon da napusti grupu iz drugih razloga, artikulacija teološki utemeljenih imperativa za odricanje od nasilja predstavlja važan faktor u donošenju odluke o napuštanju grupe.

Vlade na Bliskom istoku i u jugoistočnoj Aziji uspostavile su zatvorske individualne programe rehabilitacije za one koji promovišu određeni kult islama sankcionisan od strane države. Prototip ovog pristupa bio je model teološkog dijaloga u Jemenu koji se zasnivao na pretpostavci da većina militantnih islamista ne razume dovoljno islam, te da se njihov pogled na islam može preoblikovati i reformisati. Vlade ovih zemalja (izuzev Singapura) eksplicitno pokazuju spremnost da se uključe u pitanja tumačenja religije sa ciljem promovisanja zvanične verzije islama. Prema autorima, pregled ovih programa sadrži četiri ključne implikacije.

Prvo, čini se da ovi naponi zavise od sposobnosti države da pronađe valjane sagovornike koji mogu razviti odnose sa zatvorenim militantima i iskoristiti svoj legitimitet i lične veze kako bi ove militante ubedili u pogrešnost njihovih stavova.

Drugo, programi za deradikalizaciju moraju biti izbalansirani s afektivnim, pragmatičnim i ideološkim komponentama koje nastavljaju

da deluju i nakon što zatvorenici budu pušteni na slobodu. Jasno je da se programi rehabilitacije unutar zatvorskih jedinica ne mogu oslanjati isključivo na debate o preobražaju pritvorenika. Sam dijalog ne prekida afektivne i praktične veze militantata sa radikalnim pokretom niti ih snabdeva veštinama koje su im potrebne da dobiju samopouzdanje tj. da postanu produktivni članovi svoje zajednice. Štaviše, teško je proceniti da li je militant zaista promenio svoja uverenja (iako, kako se kasnije navodi, postoje potencijalni načini procene promena u verovanju).

Treće, kako bi se osiguralo da militanti i dalje budu isključeni iz terorizma, programi deradikalizacije moraju sadržati i nadziranje bivših zatočenika i pružanje podrške nakon njihovog puštanja na slobodu. Dakle, neophodno je izvršiti detektovanje nekadašnjeg militanta i kroz podršku olakšati mu reintegraciju u društvo. Najbolje osmišljeni programi rehabilitacije (na npr. u Singapuru) i dalje nude (a ponekad i zahtevaju) teološko i psihološko savetovanje za one koji su pušteni na slobodu. Kontinuirana interakcija sa verodostojnim sagovornikom pruža trajnu emocionalnu podršku, pomaže u otklanjanju sumnji i osigurava istrajnost ponašanja i ideja.

Četvrto, izgleda da programi koji uključuju i učešće porodice ekstremiste povećavaju verovatnoću da će pojedinac ostati distanciran od drugih ekstremista i militantata. Programi deradikalizacije mogu uključivati porodice militantata i to kroz pružanje podrške ili savetovanje.

Autori tvrde da se kolektivna deradikalizacija događa retko – samo onda kada država pobedi ekstremističku organizaciju ubijanjem ili zatvaranjem većine, odnosno lidera grupe. Ovaj vid deradikalizacije razlikuje se od programa uspostavljenih radi rehabilitacije pojedinih ekstremista u onim državama u kojima se desila kolektivna deradikalizacija i gde se nisu uspostavili obimni, organizovani programi za rehabilitaciju zatvorenih terorista. Umesto toga, vlade su odgovorile na uveravanja data od strane lidera radikalnih grupa, onih koji su već počeli da preispituju svoje stavove, da bi potom angažovale ove lidere s ciljem olakšavanja procesa njihovog distanciranja od terorizma.

Analiza kolektivne deradikalizacije iz ugla autora ima brojne implikacije za kreatore politike. Prvo, kreatori politike treba da podstiču grupnu deradikalizaciju tamo gde je to izvodljivo i da olakšaju javno promovisanje tekstova i argumenata militantata koji se odreknu

ekstremizma. Kada se uticajni ideolog ili operativni vođa odrekne ekstremističke ideologije i, što je još važnije, kada javno objavi razloge za takav čin, to izaziva sumnju u iskrenost takvog postupka kod onih radikala koji dele sličan pogled na svet. Zbog porasta broja i kredibiliteta nekih autora, ovi razgovori predstavljaju najveći izazov ekstremističkoj ideologiji koja se mora delegitimizovati da bi se trajno uklonila pretnja koju predstavlja radikalni islamizam. Ekstremisti koji su još uvek na slobodi tvrđiće, očekivano, da su ta odricanja učinjena pod prinudom. Shodno tome, vlade bi sa sumnjom trebalo da prihvataju stavove onih ekstremista koji bi to negirali, jer takva lica zasigurno žele da izbegnu kompromitaciju.

Na osnovu analize procesa razdvajanja i deradikalizacije na pojedinačnim nivoima, autori tvrde da rehabilitacije radikalnih islamista zahtevaju velike napore i rigoroznu primenu programa koji se sastoje u odvrćanju od radikalne, afektivne, pragmatične i ideološke posvećenosti ekstremističkoj organizaciji.

Da bi odgovor upućen radikalnom islamizmu bio efikasan, program mora da angažuje sagovornika kog militanti smatraju kredibilnim. Pored toga, nakon što se program okonča, neophodno je da se pažljivo prati dalji razvoj polaznika i da im se pruža kontinuirana podrška kako bi se smanjila mogućnost recidivizma.

Dakle, velika je verovatnoća da program deradikalizacije neće uspeti, osim ako se sve veze sa terorizmom prekinu i obezbede alternativna sredstva za ispunjavanje psiholoških i materijalnih potreba militanta. Jednostavno odbijanje ideologije verovatno neće dovesti do trajnog odvajanja ili deradikalizacije ukoliko pojedinac ostane u kontaktu sa radikalnim istomišljenicima i ukoliko ima male šanse da uspostavi novi život izvan grupe. Borba protiv radikalne islamističke ideologije je neophodna, ali nedovoljna da doprinese trajnoj rehabilitaciji bivših ekstremista.

Kolektivna i individualna deradikalizacija, kako navode autori, međusobno su zavisni procesi koji imaju niz sličnosti, ali i neke kritične razlike. Kolektivna deradikalizacija počinje onda kada lider grupe počne da dovodi u pitanje korisnost džihada. Dakle, pažljivo prati osobu koja se odvaja od radikalne organizacije. Naime, postoji jedan okidač koji skoro uvek predstavlja stratešku krizu, što dovodi do perioda ispitivanja

i ideološke krize. Ako očekivana upotreba odvajanja i deradikalizacije prevazilazi očekivanu korisnost kontinuiranog radikalizma, lideri dolaze do prekretnice i odlučuju se za umereno delovanje. Zatim, kolektivni aspekt kolektivne deradikalizacije stvarno postaje značajan; lideri koji su orijentisani ka reformama nastoje da ubede ostatak organizacije da promeni svoje ponašanje i ideologiju.

Kao što je ranije rečeno, mnogi programi deradikalizacije se fokusiraju na diskreditaciju ekstremističke ideologije kroz teološki dijalog. Ove diskusije će, verovatno, biti efikasne ako militanti poštuju stavove svojih sagovornika. Takvo poštovanje može da proistekne iz formalne teološke obuke sagovornika, iskustva kao ostvarene militantne ili lične verske predanosti. Čak i verodostojni partneri moraju uporno da angažuju militante koji su često, na početku, neprijateljski ili neprihvatljivi. Model teološkog dijaloga nije jedini način na koji program rehabilitacije može da bude opozit ekstremističkim uverenjima. Drugi načini uključuju pružanje informacija o islamu, kroz časove ili pristup verskim tekstovima, tako da militanti, koji često imaju površno shvatanje islama, mogu dublje i na svim nivoima razumeti ovu religiju. U tom smislu, program može da obezbedi informacije o alternativnim tumačenjima kako bi se podstakla debata među militantima kao način indirektnog podrivanja ekstremizma.

Program deradikalizacije, takođe, mora da onemogući radikalnu afektivnu i pragmatičnu posvećenost grupi. Da bi se potkopala afektivna posvećenost radikalnoj organizaciji, program mora da pruži osobi emotivnu podršku i da joj pomogne da se poveže s onim njenim vršnjacima koji se suprotstavljaju radikalizmu. Dakle, programi deradikalizacije treba da pomognu bivšim militantima i njihovim porodicama da pronađu alternativne izvore prihoda, stanovanja, zdravstvene zaštite i obrazovanja. Na kraju, nakon što se program završi, postoji obaveza praćenja rehabilitovanih ekstremista i njihove podrške kako bi im se olakšala reintegracija u *mainstream* društvo. Ukratko, naponi za rehabilitaciju islamističkih ekstremista trebalo bi da imaju afektivne, pragmatične i ideološke elemente, kao i robusni program naknadnog zbrinjavanja ovih lica. Verske diskusije moraju da se vode verodostojnim argumentima, a praktična podrška, koja se nudi, treba da se proširi na bivše militante i njihove porodice.

Prema autorima, neophodno je prevazići policijske i bezbednosne pristupe u borbi protiv terorizma, objavljivanjem faktora koji podstiču i olakšavaju regrutovanje u ekstremne i terorističke grupe, kao u programu *Prevent*, britanske strategije za borbu protiv terorizma CONTEST. Dva su elementa oblikovala evropski pristup suprotstavljanja radikalizaciji: nedostatak širokog političkog konsenzusa o tome kako se suočiti sa islamističkim ekstremističkim faktorom i alati za suočavanje sa ideološkom dimenzijom procesa radikalizacije. Shodno tome, put koji su vlade evropskih zemalja odabrale za suprotstavljanje radikalizaciji postepeno je, ali značajno, varirao od zemlje do zemlje, uprkos tome što je Evropska unija nastojala da stvori sveobuhvatnu kontraradikalizacionu strukturu – strategiju EU za borbu protiv radikalizacije i regrutovanja terorizma.

Dalje, u knjizi se navodi da je kultura veoma važna u borbi protiv radikalizacije. Kako ova monografija pokazuje, programi deradikalizacije odražavaju društvene i kulturne karakteristike zemalja u kojima su sprovedeni. Najbolje dizajnirani planovi primenjuju lokalne kulturne obrasce kako bi postigli svoje ciljeve. Jedna od implikacija ove opservacije jeste da programi deradikalizacije ne mogu jednostavno biti prebačeni iz jedne zemlje u drugu, čak i kada je reč o istom regionu, već oni moraju da se razvijaju organski u određenoj zemlji i kulturi. Kad se čini da su uspešni, programi deradikalizacije su bili sveobuhvatni naponi koji su razbijali afektivnu, pragmatičnu i ideološku posvećenost ekstremista radikalnoj organizaciji i njihov pogled na svet. Ovo je veoma težak i skup poduhvat koji ne garantuje uspeh. Neke države, Jemen na primer, možda nemaju sredstva za sprovođenje sveobuhvatnog programa. U drugim slučajevima, mogu postojati pravne ili političke barijere koje sprečavaju vladu da razvija programe koji ulažu u versku sferu.

Evropske vlade, ne manje od vlada muslimanskih zemalja, žele da razviju strategije za suzbijanje radikalizacije muslimanskog stanovništva. Ali za razliku od muslimanskih zemalja, gde programi protiv radikalizacije i deradikalizacije uključuju značajnu teološku komponentu, evropske vlade, čak i one koje održavaju vezu sa zvaničnom crkvom ili crkvama, teško uspevaju da promovišu određeno tumačenje islama, kao deo njihovih programa protiv radikalizacije. Umesto toga,

Evropljani vide radikalizaciju u kontekstu šireg socijalnog problema integracije muslimanskih zajednica na kontinentu. Problem integracije se vidi, pre svega, u smislu neadekvatnog ekonomskog, društvenog i političkog učešća, visoke stope nezaposlenosti, kriminaliteta, urbane fragmentacije i drugih socijalnih anomalija.

Kako bi bili uspešni i efikasni, programi deradikalizacije moraju predstavljati opsežne napore koji uključuju afektivne, pragmatične i ideološke komponente i značajnu naknadnu brigu. Kada je reč o programima za deradikalizaciju koji se vrše u zatvorskim sredinama, posebno je neophodno biti oprezan i pažljivo procenjivati svakog pojedinca pre njegovog puštanja na slobodu i pre otpočinjanja primene zaštitnih mera, kao što je praćenje, kako bi se društvo zaštitilo od eventualnih neželjenih recidiva, jer bi, u slučaju pogrešne procene, nekadašnji militanti mogli ponovo posegnuti za oružjem.